

SVEN MARKELIUS

– en arkitekt som scenograf

Sven Markelius var den internationellt mest kände svenske arkitekten under 40- och 50-talen. Då hade han ritat våra första renodlat funktionalistiska byggnader, landets första kollektivhus och första stapelbara stol. Han formade som stadsbyggnadsdirektör det nya Stockholm med de fem trumpetstötarna och satellitstaden Vällingby.

Åsa Wall

Det är hundra år sedan Markelius föddes. Arkitekt Bengt Lindroos arbetade hos honom 1941–1954 och har tillsammans med tekn dr Eva Rudberg byggt en utställning på Arkitektmuseet över denne pionjärs omfattande verksamhet under sex decennier. Rudberg har också skrivit den första genomträngande boken om Markelius.

– Markelius var tystlåten, blyg, försynt och ägde hög arbetsmoral. Han var viljestark och envis men positivt envis. Han var jämn i humöret, lågmäld, älskvärd och omtänksam. En humanist, tekniker, uppfinnare och konstnär, minns Lindroos.

– På ett lustigt sätt påminde han i karaktären om sina egna villaprosjekt som var avvisande och slutna mot gatan men öppna och inbjudande mot gårdsidan, säger arkitekt Eva Rudberg.

Utpräglat musikalisk

Markelius var utpräglat musikalisk. Som färdig arkitekt efter studier vid Tekniska högskolan och Konstakademien kom han in på Operaskolan men valde arkitektbanan och glädde i stället privat sin omgivning med en härlig barytonstämma.

Markelius uppenbarade sig tidigt på måndagsmorgnarna på kontoret med "friska skisser". Han åt en frugal lunch på morötter och yoghurt. Han bar duffel över eleganta gångkläder och avverkade snabbt vackra snabba bilar.

År 1935 står kollektivhuset vid John Ericssonsgatan på Kungsholmen klart. Markelius har under många år utvecklat denna idé tillsammans med Alva Myrdal och Yrkeskvinnors klubb.

Markelius flyttar själv in i med första hustrun Viola Wahlstedt, skulptör, journalist och författare, från sin funktionalistiska villa i armerad betong i Nockeby.

Han inrättar även sitt kontor i kollektivhuset. Men våningarna är för små för trebarnsfamiljen Myrdal som snart bosätter sig i Markeliusritad villa i Bromma, en lyhörd miljö som sonen Jan målade beskrivit i sina memoarer.

Hus för elit

I kollektivhuset bor en ung radikal och intellektuell elit, många arkitektfamiljer med småbarn som Folke och Signe Löfström, Skå-

Folkets hus i Linköping, färdigt 1953, är ett suveränt exempel på Markelius övergång till en mjukare funktionalism.

Gustav Jonsson, Elise Ottesen-Jensen och Greta Bolin, signaturer i Svenska Dagbladet.

"De lata husmödrarnas paradis" skrev en tidning om detta bostadsexperiment, minns Ka Markelius som blev Svens andra hustru 1938 och flyttade in i en fyrarummare.

I kollektivhuset fanns som man sade tvättredkast, sopnedkast och barnredkast. I tvätt- och strykrummet arbetade personer som även stoppade strumpor mot en billig penning. Kollektiva städskor kunde bokas in timvis, och i barnkrubban togs även små sjuklingar emot under översyn av läkare.

På takterrassen fanns plaskdamm, sandlåda och dusch. Kombinationen av vatten och sand var något barnen älskade men en katastrof tyckte hyresgäster som Corinna.

– Man behövde inte vara hemma då barnen hade snuva. Mathisen kom från restaurangen då man tryckte på en knapp, minns reklamutbildade Ka Markelius som även gått på Otte Skölds målarskola. Hon arbetade ständigt på sin mans kontor med bokföring, färgsättning och även ritningsjobb.

Fortfarande kollektivt

Kollektivhuset är nu på väg mot en renässans med läkaren Gunnar Akner som energisk ordförande i bostadsrättsföreningen. I höst inrättas ett föräldrakooperativt daghem i huset och mathissarna till restaurang Salzer renoveras. Men städning och tvätt får man sörja för individuellt.

Bengt Lindroos flyttade in i kollektivhuset som ungkarl på 40-talet och bodde alltså praktiskt taget vägg i vägg med sin arbetsplats. Snart hade han händerna fulla med att rita Folkets hus i Linköping, vilket Markelius som socialt engagerad arkitekt fått i uppdrag att utföra.

Folkets hus uppfördes i den känsliga miljön vid den mäktiga domkyrkan och stod klart först 1953. Det var genomtänkt och logiskt med sina tre rytmiska kroppar för fackföreningslokaler och biografteater, bostäder och restaurang samt kontor för uthyrning. Det ersattes häromåret av ett jätte-

komplex i grannskapet, och föga finns kvar av den ursprungliga inredningens intima och strama karaktär.

En milstolpe

Arkitekt Bo Sundberg, verksam i Linköping sedan 60-talet, kallar komplexet en milstolpe i den svenska funktionalismens historia. Han har förgäves tillsammans med några likasinnade försökt få Folkets hus förklarad som byggnadsminnesmärke.

– Genom sin långa tillblivelseprocess speglar Folkets hus i Linköping tydligare än kanske någon annan byggnad från denna tid övergången från den rena funktionalismen till vad som kom att kallas "The new empiricism", säger Sundberg.

Med detta begrepp menade man att arkitekten skulle utgå från syftet av rationell analys, mänsklig skala och en ökad rumslighet med rötter i en traditionell rumsuppfattning.

Planlösningen är ett raffinerat exempel på vad Nils Ahrbom kallat funktionalismens dynamiska rumsuppfattning.

– Friheten att blanda olika naturmaterial som golvens kalksten och väggarnas glas, olika mönster och färger pekar framåt mot 50-talets och varför inte också 80-talets arkitektur, påpekar Sundberg.

Pythagoras ridå

Det var för Folkets hus i Linköping som Sven Markelius 1952 ritade sitt snart internationellt berömda tyg Pythagoras till ridån i biografteatern i samarbete med Astrid Sampe på NK:s textilkammare. Det trycktes på sammet hos Ljungbergs i Floda. I dag är nästan bara biografteatern intakt men utan ridå.

Genom Ka Markelius systerdotter textildesignern Helena Herrmarcks, Astrid Sampes och Göran Fausts (byggnadsstyrelsen) tjänst hänger dock Pythagoras i nytryck som draperi i ECO-SOC-salen med Markelius berömda nakna och installationsrika tak i FN-byggnaden, New York, sedan 1988.

– Pythagoras jobbade vi fram tillsammans helt och hållet. Sven dirigerade och jag flyttade trianglar på knappålar, berättar Ka Markelius.

Då marknaden översvämmades av blomliga tyger ritade Sven Markelius sina strängt geometriska mönster. Prisma hängde i gult i många år i svenska järnvägsvagnar. Nu skall Prisma i vitt pryda den stora svenska ambassaden under byggnad i Tokyo.

Mönstermästare

– Ingen ritade mönster så suveränt som Markelius. Inte ens Frank Lloyd Wright, säger Astrid Sampe.

Intill sin dödsdag den 24 februari 1972 arbetade Sven Markelius intensivt med sitt sista projekt som tyvärr aldrig förverkligades, en monumental och föränderlig stadsteater i kvarteret Överkikaren vid Södermalmstorg.

– Han var en scenograf som arkitekt, säger Eva Rudberg.

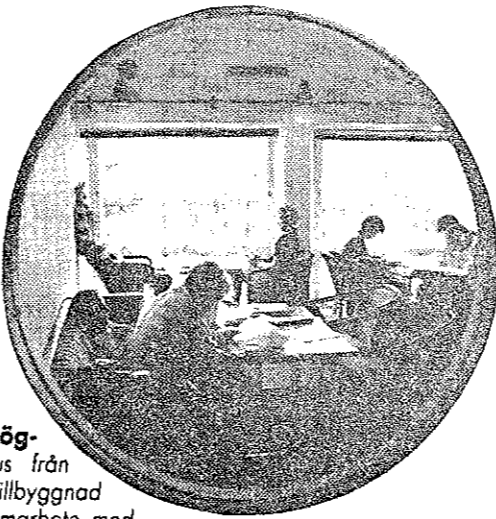
Arkitektmuseet, Sven Markelius arkitekt, 1889–1972. 28.10–4.2 1990.

Kollektivhuset vid John Ericssonsgatan 6 från 1935 innehåller 57 små lägenheter med 1–4 rum. Här fanns kindergården för 15 barn, nedkast för sopor och tvätt, städskor och mathiss mellan kokvrån och restaurangen. På takterrassen inrättades plaskdamm, sandlåda och dusch. Här hade Sven Markelius såväl bostad som kontor.

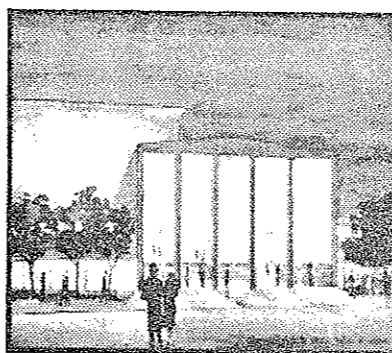

Markelius egen villa i Nockeby från 1930 var ett experiment. Byggnaden göts i armerad betong med korkisolerad på insidan. På den halvcirkelformade absidens altan ses arkitekten själv rökande en cigarett framför närmast vännen Alvar Aalto i badkostym.

Tekniska högskolans kårhus från 1930 med tillbyggnad från 1952 i samarbete med Bengt Lindroos är utsatt för ständiga attentat. Dess ursprungliga rena arkitektur är saboterad av hungriga teknologer som fyller lokalerna till bristningsgränsen, ötande i varenda vrå.

Foto: Jurek Holzer

Helsingborgs konserthus stod klart 1932. Skissen är från 1929. Markelius omarbetade radikalt sitt nyklassicistiska förslag till renaste funktionalism.

Sven Markelius var stadsplanedirektör 1944–45. Han formade framtidens Stockholm på nedre Norrmalm med "de fem trumpetstötarna". Själv ritade han tredje höguset intill Hötorget, Grönköpings Manhattan enligt arkitekt Paul Hedqvist.

Foto: Lennart Nilsson